

«El llibre per a infants i adolescents. Dels orígens a la desfeta» de Teresa Rovira

Article guanyador del VII Premi Aurora Díaz-Plaja, que atorga l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC), publicat l'any 2007.

Jordi Rubió i Balaguer definia la literatura infantil com "aquella branca de la literatura d'imaginació que millor s'adapta a la capacitat de comprensió de la infància i al món que de debò l'interessa"(2).

Caldria afegir que aquest sector de la producció literària presenta unes característiques especials: 1r.) és potser el més important dedicat a un públic determinat i el que, segons l'edat, ofereix uns nivells diferents de comprensió i una diversitat d'interessos i de gustos; 2on.) comprèn, a més de les obres pensades especialment per als infants/adolescents, d'altres que no els eren originàriament destinades però que, gràcies a unes qualitats que les feien susceptibles de despertar el seu interès, i amb una presentació adequada, s'han incorporat a la literatura infantil/juvenil. Així, els contes i llegendes populars, o el *Robinson*, entre molts d'altres; 3er.) la relació text o contingut / objecte material o llibre hi és sempre molt estreta de manera que, en estudiar les obres, es fa difícil de prescindir de la seva presentació que —sobretot gràcies al dibuix com a forma d'expressió paral·lela— forma el més sovint una unitat amb el text.

Alhora obra literària, objecte artístic, producte d'unes tècniques i, per la seva influència sobre la informació de l'infant, instrument d'educació, en el llibre infantil es reflecteixen les diverses circumstàncies culturals i polítiques de la societat on es produeix. Així, és evident que l'evolució de la literatura infantil catalana ha estat condicionada per la història discontinua del país, amb les conseqüències que aquesta discontinuïtat ha tingut en l'ús de la llengua, sobretot en l'ensenyament. Si es té en compte, a més, com resulta de car un llibre infantil ben presentat i il·lustrat en literatures d'àmbit reduït com la catalana que es troba, encara, amb la manca d'una escola pública en la seva llengua, tot plegat explica l'aparició tardana del llibre per a infants en català, un segle més tard que en les literatures de països amb un desenvolupament polític-cultural normal; la relativament poca durada de col·leccions i revistes —*En Patufet* i les seves col·leccions annexes constitueixen la gran excepció—, així com la doble edició en català o castellà que la major part d'editorials fan dels seus llibres infantils, cosa que no ocorre en cap altre camp de producció literària. Ara: precisament el fet que aquest llibre, a Catalunya no ha estat únicament un complement de l'Escola, sinó que, sovint, ha hagut de suplir allò que l'Escola no feia, explica l'interès dels medis responsables del país i com a conseqüència, la seva qualitat, en conjunt ben apreciable i, en alguns moments, d'excepció.

La història del llibre català per a infants es pot dividir en tres grans etapes: 1) el segle XIX amb els primers llibres en llengua catalana; 2) els anys que van de començaments del s. XX a la desfeta del 39, que són de renovació, de desenvolupament i d'esforç de normalització; 3) la interrupció del 1939, i la lenta represa. El present treball comprèn les dues parts, i acaba l'any 39.

1. La literatura infantil del segle XIX

1.1. De començaments de segle fins els anys seixanta.

El llibre infantil apareix tard en la història: a mitjan del segle XVIII, com a conseqüència de l'interès pel nen, que es desvetlla a Europa, en aquella època. Abans, els infants —els pocs que sabien llegir— no tenien altres llibres que els pròpiament didàctics o els de literatura popular que corrien per les cases i els eren més assequibles i entenedors, o, a partir del s. XVIII, les auques com a literatura gràfica. Durant segles, però, la forma principal de

literatura d'esplai va ésser per als infants, i també per a una bona part d'adults, la literatura oral: els contes populars i les llegendes, els jocs i les cançons.

Els primers llibres s'introdueixen a la Península en els darrers anys del segle XIX. A Barcelona, el 1800, s'inicia la producció infantil que fins a mitjans dels anys seixanta es caracteritzà pel contingut instructiu/moralitzant de les obres —d'un sentimentalisme d'acord amb el gust del temps— i la presentació poc atractiva per als infants. Sempre escrita en castellà, que era la llengua de l'ensenyament i la que els pares de les classes més o menys benestants volien que els seus fills aprenguessin ja que no la usaven normalment en la vida diària. Així, el traductor d'una de les obres diu en el pròleg adreçant-se a les seves filles: "deseando vuestras veneradas maestras doctrinaros en la lengua castellana y francesa, casi tanta dificultad halláis en la una como en la otra para aprenderlas, por ser la catalana la que, si vale decirlo así, habéis mamado con la leche..."(3)

1.2. Els canvis dels anys seixanta: Els primers llibres infantil en llengua catalana

Desde començaments de la dècada s'inicien uns canvis en l'orientació de la producció catalana de llibres per a infants: 1) la fundació de l'Editorial Bastinos (1860) converteix Barcelona en un important centre editor del llibre infantil i fa que escriptors catalans, encara que sigui en castellà, comencin a escriure per als infants; 2) la traducció dels *Contes* de Perrault, també en castellà, introdueix l'edició de contes meravellosos (1862); 3) finalment, la consolidació de la Renaixença fa possible l'aparició de les primeres obres per a infants en llengua catalana. En són autors Francesc Pelagi Briz i Terenci Thos i Codina, escriptors molt vinculats al moviment de la Renaixença i als Jocs Florals. Briz publica el 1865 *Lo Llibre dels Àngels*, seguit el 1871 de *Lo Llibre dels nois*, de consells religiosos i morals en forma de narracions en vers. No es decideix encara —segurament pensant en les escoles— a donar només el text en català sinó que l'acompanya, pàgina per pàgina, de la traducció castellana en prosa. Més innovador en el contingut, ja que s'inscriu en el nou corrent de literatura d'imaginació inspirada en el folklore, i escrit totalment en llengua catalana, és *Lo Llibre de la Infantesa* (1866) de Terenci Thos i Codina que, diu en el pròleg, posa en mans dels infants de Catalunya unes rondalles "imitatives" de les populars com havia fet Perrault "en lo reialme veí de França". Les obres tingueren una bona acollida, si més no en els sectors més catalanitzats, ja que oferien als infants unes lectures "en sa nadiua parla desterrada avui de tots els col·legis que tan malament es diuen de to"(4) i van tenir un èxit de vendes "superior als de la major part de llibres en català que es publicaven en aquell temps."(5)

Després de Briz i Thos i Codina, els pocs llibres que es publiquen fins a la fi de segle són generalment instructiu-moralitzants i de presentació senzilla. Hi ha una important producció folklòrica (Briz, Maspons i Labrós; A. M. Alcover a Mallorca, i E. Caseponce al Rosselló) que en el segle següent constituirà la base de nombroses publicacions infantils. Mentrestant la llengua catalana era reclamada a les escoles per polítics (Almirall) i per pedagogs (Flocs i Calcat), i apareixen les primeres antologies literàries en català. La producció de llibres infantils en castellà continua essent molt més abundant i variada que l'escripta en llengua catalana. No és fins a partir del nou segle que les comencen a variar.

2. Renovació i desenvolupament de l'any 1904 a la desfeta del 1939

Les diverses transformacions culturals, socials i polítiques que s'han anat produint des de mitjan del segle XIX, són a l'origen de canvis importants en la producció i difusió de la literatura infantil.

1er.) la presa de consciència de les necessitats de l'infant ha fet adonar de la conveniència d'una literatura realment d'esplai, és a dir d'uns llibres de lectura "desinteressada" i una presentació atractiva que s'adigui al text i el complement. Aquest nou concepte de llibre infantil que s'havia iniciat amb les edicions per a infants de Perrault, Grimm o Andersen, triomfa a Anglaterra amb *Alicia en terra de meravelles* (1860), s'intensifica amb les novel·les d'aventures de Verne, de la vida real de Mark Twain o d'animals de Kipling, i acaba per arraconar la literatura de tipus instructiu-moralitzant que havia dominat fins aleshores.

2on.) El progrés de les tècniques d'impremta i en essencial del gravat transformen l'aspecte dels llibres i revistes infantils.

3er.) El nombre de lectors, que durant el segle XIX es limitava a una minoria d'infants, va ampliant-se gràcies a l'extensió progressiva de l'ensenyament primari obligatori, les primeres biblioteques infantils i la difusió de les noves revistes per a infants, de preu més baix —gràcies als gravats fotomecànics— i més divertides que les del segle passat.

A Catalunya, cal afegir-hi: 1er.) l'extensió del català com a llengua literària i la consideració social que va adquirint a mesura que avança el nou segle; 2on.) l'interès pel conte popular i el fet de disposar del material recollit pels folkloristes junt amb el gust per les arts gràfiques en l'època modernista; 3er.) l'atenció que, sobretot als anys noucentistes, es presta a l'educació de l'infant, considerada bàsica per a la Catalunya moderna i autònoma a la qual s'aspira; 4t.) les realitzacions del catalanisme polític que o través de les institucions, siguin públiques com Mancomunitat, Ajuntament de Barcelona, la Generalitat, siguin privades com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, aconsegueixen una tasca de producció i, sobretot, de difusió del llibre per a infants.

Des dels primers anys del segle s'inicia, doncs, una nova etapa que es distingeix per l'interès envers la literatura per a infants, tant per part dels medis intel·lectuals com polítics, i es tradueix en un important augment i diversificació de la producció de llibres infantils. Amb la col·laboració dels millors escriptors i dibuixants, els llibres assoleixen un alt nivell com també amb campanyes fetes als infants de les diferents classes socials a través d'escoles i biblioteques.

Les característiques de la literatura infantil durant aquesta etapa són: 1er.) incidència del conte popular, sovint reelaborat i fins i tot adaptat a un altre gènere com ocorre en el teatre de Folch i Torres. També els contes literaris són abundants, i n'escriuen autors com Carner i Riba. Menys sortida té la novel·la, tret de la producció majoritària de Folch i Torres; 2on.) importància de les revistes, malgrat la poca durada d'alguna d'elles, ja que sovint generen una activitat editorial al seu entorn, i estimulen escriptors i dibuixants a treballar per als infants, de manera que alguna de les millors obres apareix a les seves pàgines, abans d'ésser publicada en forma de llibre; 3er.) valor de les traduccions com les de Carner, Riba o Marià Manent, algunes de les quals per la personalitat del dibuixant que les il·lustra i les apropa al nostre entorn, com l'"*Alícia*" de Lola Anglada, esdevenen un llibre nou que s'incorpora a la literatura infantil catalana; 4rt.) evolució paral·lela de dos tipus de literatura; una de més minoritària dins de la línia "culturalista" influenciada sobretot pel noucentisme, i que si arribava al "poble" era sobretot a través d'escoles i biblioteques, i una altra, majoritària o de "consum", representada per *En Patufet* i publicacions annexes. Tot i aquestes constants, hom pot distingir entre els anys que van del 1904 al 1939, tres períodes: 1er.) el dels inicis del llibre per a infants en el seu concepte modern de contingut i presentació: 1904-1916; 2on.) el que correspon al llibre i la revista del nou-cents amb la influència de l'acció de la Mancomunitat i la reacció contra la Dictadura: 1917-1930; 3er.) la Catalunya republicana: 1931-1939.

2.1. Inicis del llibre per a infants en el seu concepte modern de contingut i presentació (1904-1916)

En la tasca de construir una nova cultura i una nova societat, la formació de l'infant era considerada bàsica. La preocupació per la pedagogia porta a un moviment de renovació que crea la necessitat d'uns llibres, no solament escolars sinó també d'esplai, per tal de complementar l'obra de l'escola. L'inici d'una organització més o menys industrial de llibres en català (les editorials de *L'Avenç* o *Juventut* i el mateix *En Patufet*) afavoreix l'eclosió d'una nova literatura infantil que es desenvoluparà en un ambient d'atenció creixent envers la seva producció i difusió. El primer que reivindica públicament la necessitat d'uns llibres de contes d'imaginació il·lustrats d'acord amb la mentalitat infantil és Xènius. En efecte, en la "glosa", de l'any 1906, "Contes, imatges!, s'eclama:" ...A les cinc ja és fosc. S'encén el quinquè què faran, en torn del quinquè, els petits que no són a estudi?... Oh, oh contes. Imatges! Totes les imatgeries del món en produeixen tantes! No és trist que romangui quasi totalment orfe d'aquestes flors el renaixement català? Oh, un Perrault, un Perrault per a nosaltres!..."(6) Un any més tard, el 1907, apareix publicada per l'editorial de la revista *Juventut* la traducció catalana del contista francès amb dibuixos d'Apel·les Mestres. Aviat (1908-1909) Miquel i Planes edita *Les Rondalles populars catalanes* il·lustrades per Joan Vila (Joan d'Ivori), i l'editorial de l'Avenç, *El company de camí* d'Andersen amb dibuixos de Billy (Guillem Perés), com també *La Rondalla del Dijous* en fascicles setmanals que contenen cada un dos contes catalans, sobretot populars, o estrangers i dibuixos de Llongueres, Apa (Feliu Elias), Joan d'Ivori, etc. A més la revista *En Patufet* publica els primers volums de contes literaris de la seva Biblioteca. En tots aquests llibres, ja hi ha un estret lligam i entre text i imatge i són editats expressament per als infants. La premsa de l'època els dedica diversos escrits, de Manuel de Montolio o Josep Pous i Pagès, entre d'altres, publicats a *El Poble Català*.

A partir de 1909, tot i l'efervescència pedagògica i l'interès que continua despertant la qüestió de la literatura infantil (diverses gloses de Xènius, treballs de Pau Vila, etc.) es produeix un buit en l'evolució de la producció infantil catalana. Cal esperar unes condicions favorables com les que es produeixen ja entrat el període de la Mancomunitat, perquè apareguin uns editors que no solament reprenen l'empenta innovadora, sinó que li donen

molta més amplitud. Mentrestant, el camp del llibre infantil és cobert gairebé únicament per *En Patufet* i les seves col·leccions annexes.

És en aquest primer període, doncs, que s'inicia la publicació d'*En Patufet* i de l'obra de Josep M. Folch i Torres. Revista i escriptor omplen tota l'etapa de començament de segle a la desfeta del 1939. *En Patufet*, la primera revista en català adreçada als infants, d'esplai i profusament il·lustrada, és també la primera pel seu èxit de públic, la incidència que té en la societat catalana i la seva continuïtat (1904-1939). Amb "la intenció d'inclinar els nens i les nenes a llegir en català", fou fundada per Josep Aladern (Cosme Vidal) i Aureli Capmany, que la dirigeix el primer any i hi col·labora assíduament; també hi col·labora Josep Carner, amb el pseudònim de Pepet C. En els seus començaments el setmanari té un cert to culturalista malgrat el seu caire humorístic i divertit. El 1905 l'adquireix l'editor Josep Bagnà, i n'encarrega la direcció a Josep Morató. Al llarg de tota la vida de la revista, els tres dibuixants de "plantilla" són Junceda, Llaverias i Cornet. El 1910 hi comença a col·laborar regularment amb diversos pseudònims. J. M. Folch i Torres que, des de l'èxit del *Massagan*, esdevé l'autor exclusiu de les novel·les de la col·lecció annexa publicada en forma de fulletó de la revista i, des del 1915, de les famoses *Pàgines viscudes*. El periòdic, que va augmentant de format i de pàgines, capta un ventall de públic cada vegada més ampli, de totes les classes socials i de totes les edats. Hi col·laboren, a partir dels anys vint, a més de Folch i Torres, "Clovis Eimeric" (Lluís Almerich) i "Jordi Català" (Xavier Bonfill). Malgrat l'espectacular èxit de públic, a causa de l'ús i abús de les bromes de mal gust i dels acudits pocasolta, potser per disputar el públic als nous periòdics infantils en castellà com *T.B.O.* (1917) o *Pulgarcito* (1923), com també de l'excés de sensibleria sovint tenyida de rosa, suscita diverses crítiques en medis intel·lectuals i de la pedagogia d'una època i un món sensibles a la contenció i al bon gust noucentista. Tothom està d'acord, però, a reconèixer a la revista la seva extraordinària tasca en la divulgació del català escrit, més important que la de qualsevol altra publicació catalana(7).

Per a Josep M. Folch i Torres (1880-1950), l'escriptor més representatiu de la literatura infantil/juvenil catalana, *En Patufet* va ésser la plataforma des d'on, gràcies al seu extraordinari do de comunicació i la seva facilitat a saber detectar allò que el públic sol·licitava, connectà com pocs amb un amplíssim sector de la societat catalana de l'època, sobretot per les seves *Pàgines viscudes*, narracions breus, d'un realisme quotidià idealitzat, de les quals es desprèn sempre una lliçó exemplar. Inspirades exclusivament en la vida contemporània del país —sobretot Barcelona— en van reflectint els ambients, els tipus, els costums, els gustos, les formes de viure, tot a través de la sensibilitat i les creences de l'autor. La societat de l'època, encara que d'una manera simplificada i esquemàtica, hi és retratada —amb els seus diversos estaments i la seva distinció bàsica "d'homes i senyors"—. Els dibuixos d'en Junceda que les il·lustren, tan lligats amb el text que en són inseparables, constitueixen veritables documents de la seva civilització material. Paral·lelament a les *Pàgines viscudes*, Folch i Torres va publicant les novel·les de la "Biblioteca Patufet" i, des de 1916 a 1931, estrenen les seves *Rondalles escenificades*. Les novel·les són de gèneres, temes i ambients diferents, la major part d'aventures, gènere que fou incorporat per ell a la literatura catalana d'infants i adolescents. D'acord amb la seva manera de pensar i d'escriure, lliga les aventures dels seus herois, fins les més exòtiques, amb el seu país, Catalunya, que ells procuren de fer conèixer i estimar i on retornen triomfants. En totes, hi és present el sentiment, i porten l'empremta de la seva voluntat expressa d'exemplaritat, com també de la seva fe de catòlic practicant. Les primeres són "festives", com *Les Aventures d'en Massagan* o en *Bolavà* (1910-1911); de ciència ficció com *El gegant dels aires* (1911) o de l'Oest com *Per les terres roges* (1912). A vegades entre sentimentals, d'aventures i humorístiques, tendeixen cada cop més cap al sentimentalisme i, amb el temps, els temes amorosos que barreja contínuament amb els d'aventures, hi acaben dominant i esdevenen veritables novel·les "rosa" o sentimentals.

El període central de la carrera teatral de Folch i Torres, s'inicia el 1916 amb uns *Pastorets* al Coliseu-Pompeia, que el posa en contacte amb una de les figures més destacades dels medis teatrals, l'escenògraf Salvador Alarma, i a instàncies d'ell estrena *La xinel·la preciosa* (1918). A partir d'aleshores, Folch esdevé un autor professional que estrena una temporada rera l'altra, fins el 1931, als Teatre Romea i Novetats. Les seves *Rondalles escenificades* són inspirades en contes de tradició oral i, bé que matisat, l'element fantàstic s'introdueix en la seva obra i amb ell, el trasllat al medi rural i a l'ambient feudal llegendari que ha sobreviscut en la rondallística. A vegades segueix molt de prop el conte popular en què s'inspira (*La Ventafocs*, 1920), però la major part de vegades s'inspira d'uns personatges, o n'aprofita uns episodis i unes situacions i basteix una història, una "rondalla" nova i original que presenta les característiques essencials de la seva literatura. Són prop de quinze temporades de teatre infantil, amb la companyia —i els escenògrafs— de més prestigi de Barcelona.

2.3. *El llibre i la revista del nou-cents. L'acció de la Mancomunitat i la reacció contra la Dictadura: 1917-1930.* Aquest període comprèn dues èpoques políticament ben distintes —part dels anys de la Mancomunitat, seguida de la Dictadura de Primo de Rivera—. En la primera, és molt important l'acció oficial —amb la cohesió i l'impuls que dóna el moviment pedagògic i de catalanització—, mentre que en la segona la iniciativa i l'esforç privat intenten de suplir amb el llibre, l'acció de l'escola, de manera que tot plegat fa que aquests anys, que van de darreries del 1916 al 1930, siguin dels més interessants i originals en la literatura infantil catalana. El període anterior, amb les seves belles edicions de rondalles, l'havia preparat, i *En Patufet*, amb les publicacions annexes, havia ampliat el cercle de lectors. A més, les preferències del Noucentisme en literatura i art, amb el gust per la narració curta, la imaginació i el meravellós, com també per un art que refà i idealitza la realitat, detallista i amb entorns alegres i lluminosos, s'adiu amb els textos infantils i els complementa. També, l'ambient de certa prosperitat econòmica que es produeix durant la Gran Guerra és favorable a l'eclosió de noves empreses, entre elles les editorials. Així editors amb iniciativa i bon gust coordinen i, fins i tot inspiren, el treball d'escriptors de primer rengle que es posen a escriure —i a traduir— obres per als infants, i dels millors dibuixants que les il·lustren. Les revistes infantils demanen la col·laboració d'uns i altres. Els crítics i pedagogs donen a conèixer les obres en estudis i recensions, i es comença a fer arribar el llibre per infants a totes les classes socials del país a través de les escoles (en època de la Mancomunitat), i des de 1918, a través de les biblioteques populars de la Xarxa novament creada.

2.3.1. Els editors.

Cal esmentar, en primer lloc, els llibres de lectura editats per les entitats oficials: la Mancomunitat, amb la col·lecció "Llibres per servir de lectura a les escoles de Catalunya" amb textos de Maragall, Ruyra, Guimerà i d'altres, i el Consell de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. També, l'Associació Protectora de l'Esenyança Catalana, amb els seus llibres de lectura modèlics.

Quant a les editorials privades, la primera tant per la data com per la qualitat i volum de la seva producció, però sobretot per la seva tasca extraordinàriament renovadora, és l'Editorial Muntañola que, des de darreries del 1916, comença a publicar unes col·leccions de llibres —en doble edició catalana i castellana— de format més gran que el que s'havia usat fins aleshores, compostos amb una bella tipografia, i amb il·lustracions en colors a tota pàgina gràcies al nou sistema d'"offset". L'editor Muntañola encarrega *Les aventures d'en Perot Marrasquí* (1917) i el 1918 el *Joan Barroer*, el *Joan Feréstec* i *Guillot bandoler* a Carles Riba que, com Josep Carner i altres escriptors, reelabora diversos contes populars, il·lustrats per Lola Anglada, Josep Obiols, Apa, Xavier Nogués, Llaverias o Joan d'Ivori. La producció de l'editorial va ésser molt comentada i elogiada per la premsa de l'època i de més endavant. Escriu Joan Sacs a *La Publicidad*: "El buen gusto, el arte refinado, la claridad y el deslumbramiento lucen en el texto como en las ilustraciones de estos libros encantadores. No sólo ha logrado con ellos la Editorial Muntañola ponerse al nivel económico, pedagógico y artístico de las mejores producciones del extranjero, sino que a menudo las ha superado"(8). Ara, Muntañola, un veritable artista que, a més ho feia tot amb esplendidesa —és ell qui paga l'estada de Riba i Obiols a Itàlia per tal de preparar uns llibres sobre l'antiguitat clàssica— no era, sembla, un bon administrador, i quedà molt perjudicat, a més, per la suspensió de pagaments del Banc de Barcelona (1922) de manera que l'editorial hagué d'acabar plegant.

L'any 1917, es fundava també Editorial Catalana que en les seves col·leccions, dirigides per Carner, publica diverses obres com els *Contes d'Andersen* traduïts pel mateix Carner, amb dibuixos de Torné Esquius (1918) o bé els *Contes d'infants i de la llar* de Grimm en versió de Riba (1919-1921), i traduccions de Marl Twain per Carner i de Kipling per Marià Manent sense il·lustrar, però que van ésser prou llegides per infants i adolescents. A partir de 1919 projecta una nova sèrie editada especialment per als infants, molt ben il·lustrada, i en publica uns quants títols, entre d'altres la segona edició del *Perot Marrasquí* amb dibuixos de l'Apa.

A partir de 1926 inicia la seva activitat en el camp del llibre infantil, Editorial Mentora, la més important dels anys de la Dictadura pel nombre, com per la qualitat i bona presentació de les seves obres d'autors catalans com el *Lau* de Carles Soldevila (1926), *El Cavaller de la Creu* de Clovis Eimeric (1926) il·lustrades per Junceda, o bé traduccions de clàssics de la literatura infantil universal com *Àlicia en terra de meravelles* de Lewis Carroll en versió de Carner (1927) i dibuixada per Lola Anglada, com també obres de Thackeray, Stevenson i Verne. Entre altres editorials, col·leccions i edicions esporàdiques aparegudes durant aquests anys, cal esmentar: la "Biblioteca Grumet" d'Edicions Proa (1929), que publica a més, "les obres mestres explicades als infants" —que correspon a l'actual "El Fanal de Proa"— semblants de forma i presentació al de les cèlebres col·leccions Araluce, però de

més qualitat; els nombrosos volumets de Rondalles catalanes (1914-1932) amb textos d'Esteve Caseponce i dibuixos de Junceda del Foment de Pietat; les rondalles amb text de Serra i Boldú, de l'Editorial Políglota (a partir de 1930), i les d'Aureli Capmany de la col·lecció de la revista *La Mainada* (1922), que també en publicà una altra de novel·les, com també *Violet*; les edicions i les reedicions de les *Rondaies mallorquines de Jordi des Racó*, a les Illes; i al País Valencià, en un moment en que semblava iniciar-se un progrés de redreçament de la cultura valenciana (1930) els *Contes per a infants (de la imaginació nòrdica)* de Joaquim Reig, entre d'altres. Com a edicions esporàdiques: les obres de Lola Anglada i de Salvat Papasseit a les quals ens referim més endavant.

2.3.2. Les revistes.

Les crítiques a *En Patufet* per part de tot un sector de la intel·lectualitat catalana fan que, l'any 1921, s'intenti de llançar una nova revista infantil amb un esperit més modern i menys folklòric on, se'ns diu, "hi col·laboraran els millors escriptors i dibuixants de Catalunya que estimen els nois i esperen d'ells tota la grandesa de la pàtria futura(9)". Salvat Papasseit hi publicava la primera edició de *Els nens de la meua escala*. Malgrat els esforços, la revista que comença amb gran impuls més aviat decau en el curs del temps i, considerada d'un catalanisme radical, és suprimida amb el cop d'estat de Primo de Rivera, el 1923.

La competència que representaven els nous periòdics infantils en castellà, com el *T.B.O.*, va segurament decidir als editors d'*En Patufet* —que esdevenia cada vegada més una revista per a adolescents— llançar *Violet* (1922-1930) la primera revista en català constituïda en bona part per historietes il·lustrades d'excel·lents dibuixants, com Joan d'Ivori, que hi adaptà diversos contes de Grimm, junt amb contes dels millors narradors de l'època com Carner (vint-i-dos contes), Riba, Martínez Ferrando, Apel·les Mestres, Ruyra, i narracions, com la primera versió de novel·les que després edità Mentora en forma de llibre.

Mentrestant, altres revistes van apareixer i desaparèixer: *La Rondalla del Dijous* en la seva sogna època, de Massó i Ventós (1924); *La Nurisetmanari* per a noies (1925-1926), i la que despertà més expectació en el moment d'aparèixer, *Jordi* (1928) creada encara amb la intenció de contrarestar la influència d'*En Patufet*. La nova revista és presentada com "una publicació d'un to, distinció i gust com les que a Anglaterra, per exemple, són lliurades als menuts"(10). Marià Manent hi publicà les seves traduccions de poesia infantil anglesa que són a l'origen del llibre *Espígol blau*. Malgrat excel·lents col·laboradors literaris i artístics —la capçalera era dibuixada per Josep Obiols— i la revista es trobà amb creixents dificultats econòmiques que l'obligaren a plegar pocs mesos després de la seva aparició.

2.3.3. Els autors. Lola Anglada

Ocupa un primer lloc Lola Anglada (1896-1982) que és amb Folch i Torres, la figura més representativa de la literatura infantil catalana de la pre-guerra. Autora del text i dels dibuixos dels *Contes del Paradís* (1920) obté el seu major èxit de públic amb *En Peret* (1928), idealització d'un noi de masia, seguit de *Margarida* (1929), la nena de la Barcelona vella —sempre, però en contacte directe amb la naturalesa— *Monsenyor Llangardaix* i *Narcís* (1930). Referint-se a aquest darrer llibre, i en general a tota l'obra de Lola Anglada, diu Joan Sacs: "es comprèn que, entre els llibres publicats a la nostra terra, cap no n'hi hagi on les il·lustracions, s'adiguin tan pregonament amb el text, fins al punt que (...) hom es pregunta alguna vegada si no són els dibuixos que han provocat la literatura"(11). Dibuixos que evidentment, en la seva obra, superen el text. Bestioles i plantes sempre del nostre camp —que ella coneixia bé per les llargues estades de petita a Tiana— hi juguen un paper essencial. També els petits objectes de la vida quotidiana. Domènec Guansé escriu d'ella: "El meravellós la tempta. Però la seva fantasia s'exerceix sempre sobre les coses casolanes que els infants coneixen, sobre els animals domèstics, sobre els insectes del jardí, sobre les hortalisses (...)"(12) En efecte el gos d'en Peret, com la nina de la Margarida esdevenen els segons protagonistes de l'obra, o el carabassó, que en Peret converteix en cavall volador... Després de diverses sèries de contes, Lola Anglada publica més endavant, *El més petit de tots* (1938) llibre producte de la guerra amb la qual crea un personatge simbòlic, el noi antifeixista, que es distingeix pel seu civisme i el seu amor a Catalunya i entorn del qual l'autora recrea d'una manera molt viva encara que com sempre idealitzada, fets i escenes de la reraguarda. També és col·laboradora constant de la major part de revistes de l'època.

2.3.4. Altres escriptors.

S'especialitzaren en la literatura infantil i juvenil, Xavier Bonfill, sovint amb el pseudònim de Jordi Català, i Clovis Eimeric (Lluís Almerich) famós autor de novel·les "rosa", escriu diverses novel·les infantils i juvenils, de tema realista, o d'ambient històric com la famosa *El Cavaller de la Creu*(1926).

Entre els autors de primer rengle que dediquen part de la seva obra als infants cal especialment esmentar Josep Carner i Carles Riba. Carner escriu les *Deu Rondalles de Jesús Infant* —publicades en una edició encara no infantil— (1904), d'inspiració bíblica, en les quals apareixen ja els elements essencials dels seus contes: la tendresa, i alhora la ironia i el sentit de l'humor que amoroixa la reflexió moralitzadora, sempre continguda; presenten sovint l'estructura típica del conte carnerià, amb la submissió de tot el contingut al fet o a la frase final humorística o exemplar. Catorze anys després, i per a les col·leccions de Muntañola, Carner s'inspira en el folklore i reelabora nombrosos contes populars, catalans i d'altres països. El darrer grup de contes són els publicats a *Violet* entre 1924 i 1926, originals o adaptacions sobretot de contes xinesos, sovint d'una gran delicadesa i poesia. A la contribució de l'autor a la literatura infantil, cal afegir-hi les traduccions de clàssics de la literatura infantil, ja esmentades.

Tres són les obres de Carles Riba dedicades als infants. A *Les aventures de Perrot Marrasquí* [alternativa] el protagonista, com en altres contes populars o literaris, és una criatura diminuta que viu en un món de mida normal, que per a en Perot és un ambient barceloní de començaments de segle, gens idealitzat. Amb el deler de veure món s'escapa de casa a "coll-i-bè" d'un colom, passa una sèrie d'aventures, generalment amb bestioles i torna a casa pedit i enyorat(13). El *Guillot Bandoler* s'inspira en el passatge del procés al Guillot del poema medieval del *Roman du Renard*. L'editor Muntañola havia donat a Riba la idea dels "Joans" i li n'havia publicat els dos primers, el *Joan Barroer* i el *Joan Feréstec*, Riba escriu també, pels mateixos anys, el *Joan Brut* i el *Joan que turmentava les bèsties* que, junt amb el *Joan Golafre* i el *Joan Drope*, constituïran el llibre *Sis Joans*(1936). D'intenció moralitzadora, cada "Joan" té un vici diferent en el qual troba l'escarment que es mereix i només aconseguix el perdó amb una virtut oposada. Escrit amb un llenguatge literari amb fragments antològics, té sempre un aire col·loquial, junt amb escenes d'una gran plasticitat. En l'obra de traductor de Riba destaquen les versions de Grimm.

Entre els autors que d'una manera esporàdica van escriure per als infants cal destacar Carles Solvevila amb *Lau o les aventures d'un aprenent de pilot* (1927), aventures d'un noi barceloní del segle XVIII, amb influències de la literatura de Verne, escrit en l'estil àgil i elegant característic de l'autor il·lustrat per Junceda; com també J. Salvat Papasseit amb una obra no dedicada als adolescents com *Lau* sinó ben infantil *Els nens de la meua escala* (1926), recull de proses sobre dites i fets de nens, que el poeta situa a la seva escala, i, sobretot, de la seva filla Salomé — la Salometa— que les inspira i en constitueix la figura central. Els dibuixos són d'Emili Ferrer. També s'incorporaren en algun moment, a la literatura infantil amb llibres o amb contes en els periòdics, escriptors com C. A. Jordana, Ernest Martínez Ferrando, Apel·les Mestres, Joaquim Ruyra, o Àngel Ferran, entre d'altres.

2.3.5. La crítica.

L'interès entre els medis literaris, pedagògics, artístics i, fins i tot, erudits, es demostra pel fet de col·laborar escriptors i artistes de primer rengle en la producció, i també de donar-la a conèixer mitjançant estudis, crítiques i recensions als millors periòdics de l'època. En trobem de signats per Jordi Rubió, Artur Martorell, Alexandre Galí, Manuel de Montoliu, Farran i Mayoral, Josep Lleonart, Carles Soldevila, A. Rovira i Virgili, Tomàs Garcés, Domènec Guansé, Joan Sacs, L. Bertran i Pijoan, entre altres, com també, en el període següent, per Joan Teixidor i, sobretot, Rafael Tasis i Ramon Esquerra.

2.4. La Catalunya republicana 1931-1939

2.4.1 Els anys de pau: 1931-1936.

L'edició de llibres infantils en català havia viscut una situació d'eufòria durant la Dictadura, a causa de la mateixa reacció que produeix l'actitud hostil al catalanisme que pren el règim. En els primers temps de la República es produeix una minva en la producció —"la política ho absorbeix tot", diu Josep M. de Sagarra en una conferència esdevinguda famosa— compensada en part per les edicions de llibres de lectura per a les escoles, a càrrec del Consell de Cultura de la Generalitat i sobretot l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana —que pot reemprendre la seva tasca interrompuda per la Dictadura—, amb les belles il·lustracions de Josep Obiols, els volumets de contes del Grup Escolar Ramon Llull de l'Ajuntament de Barcelona o bé d'editorials privades.

Historiadors com Ferran Soldevila, Rovira Virgili, Jaume Vicens i Enric Bagué apropen la història de Catalunya als infants, en un moment en què la renovació de l'escola fa necessària la dels textos escolars.

La principal editorial de llibres infantils d'esplai d'aquesta època és Joventut, continuadora de Mentora, que publica les *Rondalles d'Andersen* (1933) aprofitant les versions de Carner del 1918 junt amb d'altres de Marià Manent —el gran traductor del període—, del qual són també les versions d'altres clàssics de la literatura universal com *Peter Pan i Wendy* (1935) de Barrie o *Bibi* de Karin Michaelis. Joventut edita, a més, les *Rondalles de Grimm* (1935) traduïdes per Riba; com també el *Pinotxo* (1934) de Collodi i *Emili i els detectius* (1935) d'E. Kaestner. També el *Cançoner de Nadal* (1935), cançons i poesies de Nadal triades per Melcior Font amb dibuixos de Barradas. La major part d'aquests llibres, però, ben diferentment dels del període anterior, no eren il·lustrats expressament per dibuixants catalans, sinó que s'aprofitaven els dibuixos de l'edició original. Això, i la manca d'escriptors del país que s'adreixin als infants, fa parlar d'una crisi del llibre infantil. En efecte, escriptors i dibuixants, sol·licitats sovint per altres feines, no consideren ja un deure dedicar-se al llibre infantil, que no ha de fer ja, en principi, la suplència de l'escola. L'any 1933, el fill de l'editor Muntañola, Antoni Muntalola Tey, intentà de reprendre la tasca iniciada pel seu pare, cercant col·laboradors entre els escriptors i dibuixants del país. La producció no passà d'uns pocs títols de contes curts, dos d'ells de C. A. Jordana. Ramon Esquerra celebra al setmanari *Mirador* l'aparició d'aquests llibres però l'intent no té continuïtat(14). Un any més tard Rafael Tasis es plany que escriptors com Carner, Riba o Carles Soldevila ja no treballin per als infants. Mentrestant, diu: "les traduccions d'obres importants de la literatura infantil han de cobrir el nostre mercat llibrer..." i recomana d'editar en català "les envaïdores i diverses produccions de Walt Disney" que —en castellà— obtenen un extraordinari èxit entre els infants catalans(15).

2.4.2. Els anys de guerra: 1936-1939

Amb la renovació i la guerra, la producció de llibres infantils queda molt reduïda i adquireix, com bona part de les realitzacions culturals, un caràcter oficial. El Comissariat de Propaganda de la Generalitat edita, entre els anys 1937-1938, una col·lecció per a infants, els llibres més representatius dels quals són *L'Auca del noi català antifeixista i humà* de Josep Obiols, i *El més petit de tots*, ja citat, de Lola Anglada, entre d'altres.

També apareixen revistes d'acord amb els nous temps que tenen poca durada. Mentrestant, continua, com sempre, *En Patufet* —amb la Biblioteca annexa—, on Folch i Torres publicà un de les seves millors "Pàgines viscudes", *El fill que no torna*, inspirada en la mort del seu propi fill al front(16).

2.4.3 L'expansió del llibre.

Si bé durant el període dels anys trenta es pot parlar d'una crisi en la producció de llibres infantils d'esplai, la seva expansió va ésser important gràcies a les escoles, i a les Biblioteques Populars de la Xarxa de la Mancomunitat creada el 1915, aplegades sota la direcció del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya, amb les seves seccions infantils de gran vitalitat. En la seva Obra de cultura (1933) es preveu que tinguin Biblioteca totes les poblacions de més de 5.000 habitants, amb les corresponents filials per a les més petites, i deu biblioteques a Barcelona, una per a cada barri de la ciutat. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana contribueix a la difusió del llibre amb diverses activitats. Amb la guerra es preveu un pla de biblioteques infantils a la ciutat de Barcelona i se'n inaugura una, la "Biblioteca Apel·les Mestres". Durant l'estiu del 1938, l'Escola de Bibliotecàries organitza uns cursos de biblioteques infantils per tal de proveir-les de personal especialitzat.

Deia Carles Riba, l'any 1938, "la part de Catalunya que ni ha "desertat" continua confiant en la cultura i el llibre com a mitjà de salvació col·lectiva..."(17) i, en efecte, després de l'esfondrament del 39, serà en bona part gràcies a "la cultura i el llibre" que uns anys més tard, s'iniciarà la represa...

NOTES

1. Article publicat a: *Lletra de canvi*, núm. 19-20 (juliol-agost 1989). Agraïm a l'autora el permís per a la reproducció.
2. Jordi RUBIÓ i BALAGUER. "Els llibres per a infants", *Revista dels llibres*, núm. 89 (1925), p. 115-122.
3. Cristopf VON SCHMID, *Cuentecitos para niños y niñas*, traducidos J[Juan] B[Bautista] Foix (Barcelona, 1846).
4. *La Renaixença*, 17 (1871), p. 222.

5. J. MORA CASTELLA, C: HOMAR BARRERA, J. PUIG i CADAFALCH, *Tríptic de biografies* (Mataró, 1923), p. 71.
6. Xènius [Eugeni D'ORS], "Contes, imatges?", *Glossari 1906-1907* (Barcelona: Quaderns Crema, 1996), p. 324-325.
7. Antoni ROVIRA I VIRGILI, "Patufisme i postpatufisme", *La Publicitat*, 13 novembre 1925.
8. J[oa]n S[acs] [Feliu ELÍAS], "Maravillas para los niños", *La publicidad*, 8 enero 1918.
9. Alexandre CIRICI, *Nen, no t'enfillis* (Barcelona: Destino, 1972), descriu l'ambient d'antipatufisme que es respirava en els medis intel·lectuals i en escoles com la Montessori o Blanquerna que la seguí, així com la bona acollida que tingué *La Mainada*.
10. Article publicat al periòdic *El dí* de Terrassa.
11. Joan Sacs [Feliu ELÍAS], "Narcís", *Revista de Catalunya* (1931), p. 376.
12. Domènec GUANSÉ, "En Peret de Lola Anglada", *Revista de Catalunya*, (1928), p. 47.
13. Aventures que són motiu perquè Riba faci una sèrie d'observacions pessimistes sobre la natura humana, de manera que com diu Serrahima (*Dotze mestres*, Barcelona: Destino, 1972) "el llibre que vol tenir un to humorístic i potser a estones divertit, no és en cap cas un llibre alegre".
14. Ramon ESQUERRA, "Llibres per a infants", *Mirador*, 4 gener 1934.
15. Rafael TASIS, "Llibres per a infants", *Mirador*, 10 gener 1935.
16. *En Patufet*, 25 novembre 1938.
17. Diada del llibre 1939: programa oficial.

Rovira, Teresa, dins *El Patrimoni de la imaginació: Llibres d'ahir per a lectors d'avui*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2007, p. 15-26.

Si voleu consultar aquesta publicació adreceu-vos a aelc@escriptors.cat.